

Vacatures, werkgelegenheidsontwikkeling en de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt

Andries de Grip, Petra Meijboom en Ed Willems¹

De werkloosheid van on- en laaggeschoolden wordt door de politiek al enige jaren als belangrijkste arbeidsmarktprobleem gesignaleerd. De werkgelegenheid in het laagste segment van de arbeidsmarkt groeit ook nauwelijks, zo blijkt uit onderstaande analyse. De auteurs betogen echter dat te vaak uitsluitend naar de groeisegmenten van de arbeidsmarkt wordt gekeken. Verreweg het grootste deel van de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt vloeit voort uit de vervangingsbehoefte vanwege het vertrek van het zittende personeel. Voor ongeschoolde nieuwkomers is dit de enige bron van vacatures. (van de redactie)

Sinds het begin van de jaren '80 wordt in de economische literatuur nogal wat aandacht besteed aan de analyse van vacaturegegevens. Naast de meer 'traditionele' UV-analyse is de aandacht in Nederland vooral ook uitgegaan naar de moeilijk vervulbare vacatures en naar de vacatieduur (zie bijvoorbeeld Van Ours, 1987 en 1989). Recentelijk is daarnaast ingegaan op de op de zoektheorie gebaseerde 'matching' tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt (zie bijvoorbeeld Van Ours, 1991 en Borghans, 1992) en de ontwikkeling van stroommodellen voor de arbeidsmarkt (zie onder meer Blanchard en Diamond, 1990 en 1992, Burgess, 1993 en Broersma, 1994). Op zich is deze aandacht van de arbeidseconomen terecht: betrouwbare vacaturestatistiek

---

¹ Andries de Grip en Ed Willems zijn werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Faculteit der Economische Wetenschappen, Rijksuniversiteit Limburg, Maastricht. Petra Meijboom is werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken, directie Ondernemerschap en Midden- en Kleinbedrijf (OMKB). Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.

tieken kunnen belangrijk inzicht verschaffen in de actuele situatie op de arbeidsmarkt. Daarbij kunnen vacatures zowel een indicatie vormen van vraagoverschotten op bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt, als — te zamen met de gegevens over de werkloosheid — van fricties op de arbeidsmarkt.

In de *Employment Outlook 1992* wijst de OECD er echter op dat vacaturecijfers geen goede maatstaf vormen voor de veranderingen in de economische situatie. Vacaturecijfers geven geen adequaat inzicht in de arbeidsmarktpositie van de actoren aan de vraag- of aanbodzijde van de markt. Met name voor de *nieuwkomers* op de arbeidsmarkt is het aantal vacatures niet zonder meer een goede indicator van de intredemogelijkheden op de arbeidsmarkt. Vanwege de baan-baan mobiliteit van werkenden is het aantal vacatures namelijk altijd groter dan het aantal baanopeningen voor nieuwkomers. Het is daarom van belang om te beseffen dat het ontstaan van een vacature verschillende oorzaken kan hebben. Nieuwe vacatures kunnen het gevolg zijn van een toename van de werkgelegenheid, maar ook van de (netto) vervangingsvraag en de baan-baan mobiliteit.

In dit artikel zal zowel in conceptuele als in empirische zin worden ingegaan op *de relevantie van vacaturecijfers en gegevens over de werkgelegenheidsontwikkeling voor de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt*. Daarbij zal aandacht worden besteed aan de vraag welk deel van het totaal aantal vacatures per saldo beschikbaar is voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Tevens zal worden getracht na te gaan of dit aandeel in de tijd varieert. Ook zal een indicatie worden gegeven van het relatieve belang van elk van de twee elementen van de totale vraag naar nieuwkomers, namelijk de werkgelegenheidsontwikkeling en de vervangingsvraag.

De verdere opzet van dit artikel is als volgt. Eerst komt in paragraaf 1 de relevantie van de vacaturestatistieken aan bod. In deze paragraaf worden enkele indicatoren gepresenteerd die in de rest van het artikel worden gebruikt om de relatie tussen het aantal vacatures en de drie onderliggende componenten (uitbreidingsvraag, vervangingsvraag en baan-baanmobiliteit) te beschrijven. Paragraaf 2 geeft een overzicht van de gebruikte data. Ook worden in deze paragraaf enkele opmerkingen gemaakt over het meten van het aantal vacatures en de vervangingsvraag. In paragraaf 3 wordt vervolgens een beeld geschetst van de fluctuaties in de vacature- en de werkgelegenheidscijfers gedurende de jaren '80. Daarna wordt in paragraaf 4 ingegaan op de drie componenten van het totaal aantal vacatures, waarbij ook de onderlinge verhouding van deze componenten aan bod komt. Aangezien de vacaturestatistieken slechts beperkt informatie geven over het aantal vacatures naar beroep en opleiding, hebben de meeste analyses alleen betrekking op bedrijfssectoren. Bij het in beeld brengen van het belang van de werkge-

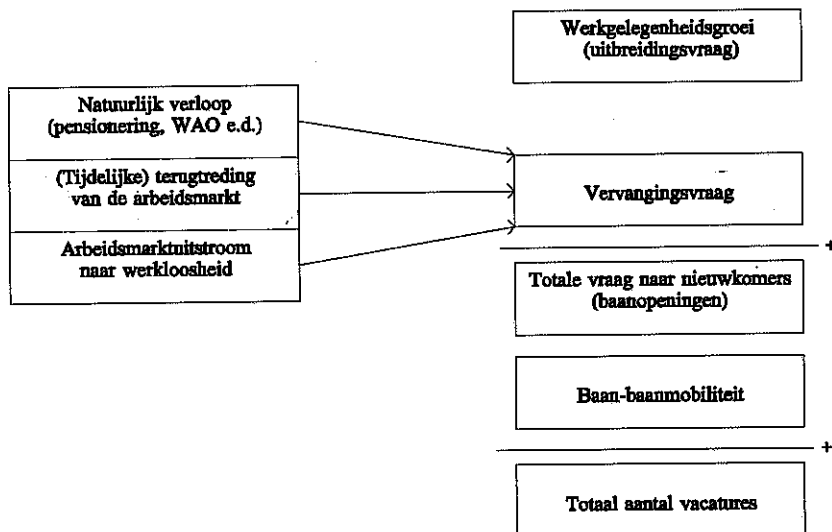
legenheidstoename voor het aantal baanopeningen voor nieuwkomers zal echter wel een verbijzondering plaatsvinden naar beroep en opleiding. Het artikel wordt in paragraaf 5 afgesloten met enkele conclusies.

1. De relevantie van vacaturegegevens

Zoals reeds hierboven is aangegeven, kan het totaal aantal vacatures worden verbijzonderd naar drie mogelijke ontstaansgronden (zie ook figuur 1). De eerste component van het totaal aantal nieuwe vacatures bestaat uit de werkgelegenheidsgroei. Dit wordt ook wel de uitbreidingsvraag genoemd (zie bijvoorbeeld ROA, 1993). Het tweede element van de totale vacaturestroom is de vervangingsvraag, als gevolg van pensionering, VUT, arbeidsongeschiktheid of het vertrek van werkenden uit de desbetreffende bedrijfssector of beroepsklasse (zie Willems en De Grip, 1993). Het is daarbij van belang om op te merken dat een uitstroom van arbeidskrachten alleen resulteert in vervangingsvraag en derhalve in een vacature als de opengevalen plaats daadwerkelijk wordt opgevuld. Dit betekent dat bij een krimpende werkgelegenheid de uitstroom van arbeidskrachten niet hoeft te leiden tot een vervangingsbehoefte. De werkgelegenheidsgroei en de vervangingsvraag vormen samen de totale vraag naar nieuwkomers (baanopeningen). De derde component van de totale vacaturestroom is de baan-baanmobiliteit. Het afbakenen van deze vacaturecomponent van de vervangingsvraag is afhankelijk van de dimensie waarin de vervangingsvraag wordt gemeten. De baan-baanmobiliteit van arbeidskrachten tussen bedrijfssectoren wordt bijvoorbeeld tot de vervangingsvraag per bedrijfssector gerekend. De intra-sectorale mobiliteit leidt daarentegen niet tot een baanopening voor de desbetreffende bedrijfssector en wordt derhalve niet bestempeld als vervangingsvraag. Indien we een bepaalde opleidingscategorie als invalshoek nemen, wordt de baan-baanmobiliteit in zijn geheel niet tot de vervangingsvraag gerekend, en dus ook niet tot de totale vraag naar nieuwkomers.

Voor de nieuwkomers op de arbeidsmarkt (schoolverlaters en jonge kortdurig werklozen) is het totaal aantal vacatures minder relevant, omdat de totale vacaturestroom wordt 'opgeblazen' door vacatureketens, die ontstaan als gevolg van de baan-baanmobiliteit van werkenden. De vacatures die worden opgevuld door arbeidskrachten die van baan wisselen kunnen immers niet tot de baanopeningen voor nieuwkomers worden gerekend. De eerste vacature leidt automatisch tot een tweede vacature, enkel en alleen omdat iemand die reeds een baan had, de eerste vacature heeft opgevuld. Derhalve vormen slechts twee van de drie hierboven genoemde elementen van de totale vacaturestroom, namelijk de uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag, een indicatie voor de arbeidsvraag naar nieuwkomers.

Figuur 1: Componenten van het totaal aantal vacatures

Bij de uitbreidingsvraag moeten twee mogelijkheden worden onderscheiden: werkgelegenheidsgroei en een afnemende of stabiele werkgelegenheid. Als er geen sprake is van een werkgelegenheidstoename heeft de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt uitsluitend betrekking op de vervangingsvraag. In dat geval is de totale stroom vacatures gelijk aan de vervangingsvraag en de omvang van de baan-baanmobiliteit. Daarbij moet echter worden bedacht dat in (recessie)perioden, waarin er sprake is van een stabiele of afnemende werkgelegenheid, de baan-baanmobiliteit van werkenden doorgaans relatief laag is. Werknemers zijn minder snel geneigd een relatief zekere baan op te geven voor een nieuwe baan, met bijbehorende nieuwe onzekerheden. Bovendien zullen bedrijven bij een recessie mogelijk een grotere interne arbeidsreserve (labour hoarding) opbouwen, zodat het aantal vacatures ook om deze reden relatief laag zal zijn. Beide componenten leiden er echter wel toe dat in een recessieperiode een relatief groot deel van het totale aanbod van vacatures beschikbaar is voor nieuwe arbeidskrachten.

Aan de andere kant zal de baan-baanmobiliteit waarschijnlijk relatief hoog zijn als de werkgelegenheid in een economische bloeiperiode toeneemt, aangezien de vacatureketens op zowel de bedrijfsinterne als de externe arbeidsmarkt een positief effect hebben op het totaal aantal vacatures. Daarnaast zal in een dergelijke bloeiperiode de interne arbeidsreserve relatief klein zijn. Dit betekent dat in zo'n situatie de totale vraag naar nieuwkomers

slechts een beperkt deel uitmaakt van de totale vacaturestroom. Vanwege deze te verwachten fluctuaties in het aandeel van de vraag naar nieuwkomers in het totaal aantal vacatures, kunnen de vacaturegegevens niet als een goede indicator worden beschouwd voor de arbeidsmarktpositie van nieuwkomers.

Enkele indicatoren. Op basis van de hierboven geformuleerde redeneringen kunnen enkele indicatoren met betrekking tot de relatie tussen vacatures, uitbreidingsvraag en vervangingsvraag worden opgesteld. De eerste is een vaak gebruikte eenvoudige indicator voor het meten van spanningen op de arbeidsmarkt, namelijk de vacatiegraad (zie ook Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1991 en ROA, 1993). Deze wordt gedefinieerd als:

$$VG = \frac{V^*}{E} \quad (1)$$

waarbij:

VG = vacatiegraad;
 V^* = aantal vacatures (standcijfers);
 E = aantal werkenden.

Deze indicator biedt, zoals gezegd, inzicht in de 'bottlenecks' op de arbeidsmarkt, met name wat betreft een eventueel vraagoverschot. Bij een krappe arbeidsmarkt zal het aantal openstaande vacatures, en daarmee dus ook VG, relatief groot zijn. Is er daarentegen sprake van een aanbodoverschot, dan zal de waarde van de indicator vanwege het geringe aantal openstaande vacatures relatief laag zijn.

De tweede indicator beschrijft het relatieve belang van de werkgelegenheids-groei in het totaal aantal vacatures:

$$UVV = \frac{\max(\Delta E, 0)}{V} \quad (2)$$

waarbij:

UVV = uitbreidingsvraag/vacature-ratio;
 ΔE = werkgelegenheidsontwikkeling;
 V = aantal vacatures (stroomcijfers).

Wanneer de uitbreidingsvraag/vacature-ratio in de tijd wordt vergeleken, geeft deze aan hoe het aantal nieuwe vacatures fluctueert met de werkgelegenheidsontwikkeling. Het verhoudingsgetal is gelijk aan nul als er sprake is van een stagnerende of zelfs afnemende werkgelegenheid. In een periode van economische groei zal zowel ΔE als V toenemen. Naarmate de economische hausse sterker is zal de index UVV kleiner zijn, aangezien het aantal nieuwe vacatures waarschijnlijk groter is dan de uitbreidingsvraag, vanwege de meer dan proportionele toename van de baan-baanmobiliteit. Als de werkgelegenheidstoename echter groter is dan de toename van de arbeidsmobiliteit, dan zal UVV in een sterke economische groeiperiode juist relatief groot zijn.

Voor het centrale vraagstuk in dit artikel, de relevantie van vacaturegegevens voor de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt, is de volgende indicator van cruciaal belang:

$$BOV = \frac{BO}{V} = \frac{\max(\Delta E, 0) + VV}{V} \quad (3)$$

waarbij:

- BOV = baanopeningen/vacature-ratio;
- BO = aantal baanopeningen (totale vraag naar nieuwkomers);
- VV = vervangingsvraag.

De indicator geeft aan welk deel van het totaal aantal vacatures per saldo beschikbaar is voor nieuwkomers. Het resterende deel van de vacatures is per definitie het gevolg van de baan-baanmobiliteit van de reeds werkzame arbeidskrachten. Vanwege de hierboven aangegeven pro-cyclische bewegingen in deze baan-baanmobiliteit, mag worden aangenomen dat in een economische bloeiperiode de BOV-indicator relatief klein zal zijn, terwijl in een recessieperiode de ratio juist relatief groot zal zijn. Bovendien zullen in een periode van hoge economische groei de bedrijfsinterne en externe 'labour queues' relatief klein zijn, waardoor de mate waarin het aantal vacatures in de vacaturestatistieken wordt onderschat (zie ook paragraaf 2) relatief gering zal zijn. In een recessieperiode is vanzelfsprekend het tegenovergestelde het geval. Deze twee argumenten houden in dat de fluctuaties in het aantal vacatures geen adequate indicatie geven van de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt.

De laatste indicator die hier wordt besproken betreft de uitbreidingsvraag/baanopeningen-ratio. Deze indicator geeft aan wat het belang is van de

werkgelegenheidsgroei voor de totale vraag naar nieuwkomers, in vergelijking met de vervangingsvraag. De indicator is in formulevorm weergegeven in vergelijking (4):

$$UVBO = \frac{\max(\Delta E, 0)}{BO} = \frac{\max(\Delta E, 0)}{\max(\Delta E, 0) + VV} \quad (4)$$

waarbij:

UVBO = uitbreidingsvraag/baanopeningen-ratio.

Zoals reeds eerder is aangegeven, is bij een afnemende werkgelegenheid de totale vraag naar nieuwkomers gelijk aan de vervangingsvraag. In dat geval is UVBO gelijk aan 0. Bij een toename van de werkgelegenheid is de indicator groter dan 0.

In de studie- en beroepskeuzevoorlichting wordt er nogal eens ten onrechte van uit gegaan dat de perspectieven voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt enkel en alleen samenhangen met de werkgelegenheidsperspectieven (uitbreidingsvraag). Ook beleidsmakers zijn vaak vooral gericht op de groeisegmenten van de arbeidsmarkt. Op basis van de uitbreidingsvraag/baanopeningen-ratio kan worden nagegaan wat het belang is van de uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag bij het vaststellen van de arbeidsmarktperspectieven voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In ieder geval levert het uitsluitend in kaart brengen van de werkgelegenheidsontwikkeling een onvolledig en vaak ook vertekend beeld op van de werkgelegenheidsperspectieven op de arbeidsmarkt. De in vergelijking (3) gepresenteerde baanopeningen/vacature-ratio laat bovendien zien dat het aantal (nieuwe) vacatures eveneens niet de meest adequate indicator is voor de arbeidsmarktperspectieven voor nieuwkomers. Men zal men zich primair moeten richten op de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt, waarbij wel rekening moet worden gehouden met de vervangingsvraag, maar de baan-baanmobiliteit buiten beschouwing moet blijven.

2. Data

Vacatures. De twee belangrijkste databronnen die in principe beschikbaar zijn voor vacature-onderzoek zijn de registratiebestanden van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie en de Vacature-enquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Een derde databron is het jaarlijkse 'Hoe werven

bedrijven?' onderzoek van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie (Pilgram, 1994). Daar het aantal benaderde bedrijven in deze enquête slechts ruim de helft is van het aantal in de vacature-enquête van het CBS benaderde bedrijven en de verbijzonderingen naar bedrijfssector en opleidingsniveau in de enquête minder ver gaan dan in de vacature-enquête van het CBS, wordt in dit artikel niet van deze databron gebruik gemaakt.

Het belangrijkste bezwaar van de registratiebestanden is dat slechts een zeer beperkt deel van de vacatures bij Arbeidsvoorziening wordt aangemeld (zie Allaart, Praat en Vosse, 1992). In dit artikel zal daarom gebruik worden gemaakt van de CBS-vacature-enquête. De vacature-enquête van het CBS wordt gehouden onder ruim 20.000 ondernemingen, hetgeen overeenkomt met een steekproeffractie van circa 10%. Een belangrijk nadeel van de enquête is dat niet de volle breedte van de economie in kaart wordt gebracht. De sectoren overheid, onderwijs, sociale werkplaatsen, uitzendbureaus en uitleenbedrijven worden namelijk niet in de enquête betrokken.² Bovendien is gedurende de jaren '80 de opzet van de enquête enkele malen veranderd, in de zin dat het enquêtemoment is gewijzigd: oktober (1980-1983), september (1984), januari (1986-1988) en september (vanaf 1989).³

Ofschoon het CBS bij de (schriftelijke) enquête wel expliciet aangeeft dat de ontstane vacatures die min of meer direct worden opgevuld, bijvoorbeeld door middel van een beschikbare 'pool' van sollicitanten, ook moeten worden meegeteld, mag worden aangenomen dat in ieder geval een deel van deze vacatures niet wordt gemeten. Bovendien is het zeer twijfelachtig of alle vacatures worden gerapporteerd die ontstaan doordat vanwege de doorstroom op de bedrijfsinterne arbeidsmarkten een keten van vacatures tot stand komt. Voor meer informatie over de CBS-vacatures-enquête wordt verwezen naar Van Bastelaer en Laan (1994).

Werkgelegenheidsontwikkeling. Eén van de belangrijkste gegevensbronnen die in Nederland beschikbaar zijn met betrekking tot de werkgelegenheidsontwikkeling naar bedrijfssector, beroep en opleiding is de Enquête Beroepsbevolking (EBB), eveneens uitgevoerd door het CBS. Deze enquête wordt sinds 1987 jaarlijks gehouden en heeft vanaf 1990 betrekking op een 1% steekproef van de Nederlandse bevolking. De EBB is de opvolger van de Arbeidskrachtentelling (AKT), die tot 1985 tweejaarlijks door het CBS werd

---

² In 1988 vertegenwoordigden deze sectoren 22% van de totale werkgelegenheid (Klaver en Sprangers, 1990). Recentelijk is voor de overheidssector een afzonderlijke vacature-enquête gehouden.

³ In 1985 is geen enquête gehouden.

gehouden. De steekproef fractie van deze AKT's varieerde van 3% tot 5% van de Nederlandse bevolking.

Aangezien de opzet van beide enquêtes verschilt, zijn beide databronnen helaas niet geheel consistent. De gegevens van de AKT en de EBB worden gebruikt in paragraaf 4 van dit artikel. Bij de analyses in paragraaf 3 wordt daarentegen gebruik gemaakt van de gegevens van de Nationale Rekeningen, waarin de werkgelegenheidscijfers in de tijd wel consistent zijn.

Vervangingsvraag. Gegevens over de vervangingsvraag zijn niet direct voor handen. Daarvoor zou men moeten beschikken over data over de in- en uitstroom op de arbeidsmarkt. Willems en De Grip (1993) hebben echter een methode ontwikkeld, waarmee op basis van standcijfers de vervangingsvraag kan worden bepaald. Deze methode is afgeleid van wat binnen de demografische theorievorming bekend staat als de cohort-componenten methode (zie Shryock en Siegel, 1980).

Het uitgangspunt bij deze methode is dat de geslachts- en leeftijdsopbouw van de werkgelegenheid voor twee momenten met elkaar wordt vergeleken. Dit geeft een beeld van de 'netto' uitstroom van de arbeidsmarkt. De 'bruto' stromen worden derhalve niet gemeten. Dit betekent dat de vervangingsvraag die wordt opgevuld door herintreders en oudere werklozen niet wordt gemeten. Aangezien de vraagstelling van dit artikel gericht is op de vraag naar nieuwkomers, is deze inperking juist wenselijk. Voor een nadere toelichting op het vervangingsvraagmodel wordt verwezen naar De Grip en Willems (1992) en Willems en De Grip (1993).

3. Fluctuaties in vacatures en werkgelegenheid

De eerste helft van de jaren '80 wordt in het algemeen aangeduid als een recessieperiode, terwijl de tweede helft van dit decennium getypeerd kan worden als een economische bloeiperiode. Door een vergelijking te maken tussen de werkgelegenheidsgroei en het aantal vacatures kan worden nagegaan in hoeverre beide indicatoren periodes van recessie of economische opleving in beeld kunnen brengen. De analyse heeft betrekking op zeven bedrijfssectoren, waardoor tevens een beeld wordt verkregen van de meest conjunctuurgevoelige sectoren.

Tabel 1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de vacatiegraad in de jaren '80. De eerste helft van dit decennium (1980-1984) wordt gekenmerkt door een aanzienlijke daling van het aantal werkenden en een beperkt aantal vacatures, terwijl de toename van zowel de

werkgelegenheid als het aantal vacatures in de tweede helft van de jaren '80 wijst op een economische opleving. Vanwege de trendbreuk in de data zijn de cijfers van de twee genoemde periodes helaas niet volledig vergelijkbaar. Desalniettemin blijkt zowel de werkgelegenheidsgroei als het aantal vacatures duidelijk lager gedurende de recessieperiode in de eerste helft van de jaren '80 dan in de bloeiperiode in de tweede helft van de jaren '80.

Tabel 1: Gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei ($\dot{E}$) en de vacatiegraad (VG) naar bedrijfssector, 1980-1990

Bedrijfssector	$\dot{E}$	VG	$\dot{E}$	VG
	1980-'84	1980-'84	1985-'89	1986-'90
Landbouw	0,003	0,004	0,024	0,038
Industrie	-0,028	0,009	0,015	0,022
Bouw	-0,069	0,007	0,022	0,030
Openbare nutsbedrijven	0,005	0,005	0,000	0,015
Handel, horeca en reparatiebedrijven	-0,015	0,007	0,030	0,023
Transport, opslag en communicatie	-0,001	0,003	0,023	0,011
Overige zakelijke en kwartaire diensten (excl. openbaar bestuur, politie, defensie en onderwijs)	0,011	0,014	0,022	0,025
Totaal	-0,015	0,009	0,022	0,023

Het algemene beeld van een neergaande economische ontwikkeling in de periode 1980-1984 en een economische bloeiperiode in 1985-1990 kan worden verbijzonderd naar bedrijfssector. De werkgelegenheidscijfers laten zien dat de bouwsector het meest wordt gekenmerkt door conjuncturele schommelingen in de werkgelegenheid, gezien de forse daling van de werkgelegenheid van ongeveer 7% gedurende de recessie en de toename van 2% in de jaren van hoogconjunctuur. Ook uit de ontwikkeling van het aantal vacatures blijkt de conjunctuurgevoeligheid van de bouwsector. De sector openbare nutsbedrijven is de enige sector met een anti-cyclische ontwikkeling van de werkgelegenheid. In deze bedrijfstak is er sprake van een geleidelijke ontwikkeling van de werkgelegenheid.

De landbouwsector heeft gedurende de eerste helft van de '80 een zeer beperkte groei van de werkgelegenheid gekend. In de tweede helft van de

jaren '80 stijgt de werkgelegenheid echter met gemiddeld meer dan 2% per jaar. Ook de vacatiegraad is in deze periode fors hoger dan in de periode 1980-1984. Dit kan betekenen dat ook in deze bedrijfstak de werkgelegenheid sterk wordt beïnvloed door conjuncturele ontwikkelingen. De werkgelegenheid is echter per saldo niet afgenomen gedurende de recessie. De dienstensectoren laten gemiddeld slechts een beperkte daling, of zelfs een lichte stijging van de werkgelegenheid zien in de periode van algemene economische neergang en een grotere groei van de werkgelegenheid in de jaren waarin de economie opleeft. Ook de vacatiegraad is bij deze bedrijfstakken aanzienlijk groter tijdens de hausse dan in de recessieperiode.

Geconcludeerd kan worden dat de verschillen in vacatiegraad tussen de periodes van economische recessie en opleving kleiner zijn dan de verschillen in werkgelegenheidsfluctuaties. Met uitzondering van de bedrijfstak openbare nutsbedrijven, met een anti-cyclische ontwikkeling van de werkgelegenheid, zijn de absolute verschillen in de mutatie van de werkgelegenheid groter dan in de mutatie van het aantal vacatures. Ook geven de relatieve verschillen⁴ in de werkgelegenheidsontwikkeling een duidelijker beeld van de economische ontwikkeling. Toch kunnen ook vacaturecijfers, zoals reeds is aangegeven, inzicht geven in de algemene economische situatie.

4. Vacatures, werkgelegenheidsgroei en vervangingsvraag

In paragraaf 1 is reeds aangegeven dat de totale vraag op de arbeidsmarkt uit drie elementen bestaat: de groei van de werkgelegenheid, de vervangingsvraag en de baan-baanmobiliteit. Alleen de eerste twee elementen zijn van belang voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. De groei van de werkgelegenheid en de vervangingsvraag kunnen per saldo leiden tot baanopeningen voor nieuwkomers.⁵ Silvestri en Lukasiewicz (1991) noemen het verhoudingsgetal van het totaal aantal baanopeningen en het niveau van de werkgelegenheid de 'opportunity ratio'.

---

⁴ Berekend als het kwadraat van de verschillen van de waarden van de indicator voor de twee periodes, gedeeld door het gemiddelde van het kwadraat van de waarden van de indicator voor beide periodes.

⁵ Ook de baan-baanmobiliteit kan van belang zijn voor de arbeidsmarktkansen van nieuwkomers op de arbeidsmarkt, indien er door een proces voor opwaartse mobiliteit banen worden vrijgemaakt in de lagere segmenten van de arbeidsmarkt (zie bv. Leynse, 1990). Een dergelijk mobiliteitseffect is met name van invloed op de baanopeningen voor nieuwkomers naar beroep en opleiding. Echter, de gevolgen van dit mobiliteitsproces voor de baanopeningen voor nieuwkomers komen reeds tot uiting in de werkgelegenheidsgroei of -krimp voor de desbetreffende beroeps- en/of opleidingscategorieën.

Het is twijfelachtig of vacature- of werkgelegenheidscijfers een goede indicator zijn voor de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt en de fluctuaties in deze vraag. In deze paragraaf wordt nagegaan hoe relevant gegevens over het aantal vacatures zijn voor het typeren van de arbeidsmarkt kansen van nieuwkomers. Daarbij worden acht bedrijfssectoren onderscheiden. Als gevolg van het ontbreken van relevante stroomgegevens is het helaas niet mogelijk een volledig beeld te schetsen van de jaren '80. De analyse heeft daarom alleen betrekking op de jaren 1989-1990. Bovendien zijn er geen vacaturestroomgegevens beschikbaar, verbijszonderd naar beroepsgroep en opleidingsniveau.

Deze paragraaf gaat eerst in op het relatieve belang van de groei van de werkgelegenheid voor het totaal aantal vacatures (indicator UVV). Daarna wordt het aandeel van de vacatures dat beschikbaar is voor nieuwkomers berekend (BOV), dat wil zeggen het aantal vacatures dat betrekking heeft op de uitbreidingsvraag en vervangingsvraag. Ten slotte worden de beide componenten van de vraag naar nieuwkomers nader geanalyseerd (UVBO). De werkgelegenheidsgroei en vervangingsvraag worden verbijszonderd naar bedrijfssector, beroepsklasse en opleidingsniveau.

De in paragraaf 1 opgestelde analyse gaat er van uit dat de uitbreidingsvraag slechts een beperkt gedeelte uitmaakt van het totaal aantal vacatures. Dat geldt zeker voor de meer conjunctuurgevoelige bedrijfssectoren. Tabel 2 laat per bedrijfssector⁶ de relatie zien tussen de netto werkgelegenheidsgroei en de totale vacaturestroom.⁷ Uit de tabel blijkt dat de netto werkgelegenheidsgroei slechts een beperkt deel van het aantal vacatures voor zijn rekening neemt. Daarbij valt op dat er een vrij groot verschil bestaat tussen de onderscheiden bedrijfssectoren. Voor de landbouw, de bouw en de openbare nutsbedrijven en delfstoffen is de UVV-ratio relatief laag, hetgeen aangeeft dat slechts een klein deel van het totaal aantal vacatures het gevolg is van een uitbreidingsvraag naar arbeidskrachten. In de industrie is er daarentegen sprake van een gemiddeld hoog aandeel van de uitbreidingsvraag in het totaal aantal vacatures: 32%. Ook bij de dienstensectoren is de UVV-ratio met waarden variërend van 0,16 tot 0,34 relatief hoog.

Verder is het van belang om na te gaan welk deel van de totale vacaturestroom betrekking heeft op de baanopeningen voor nieuwkomers, gedefi-

---

⁶ Doordat de data in deze paragraaf afkomstig zijn van een andere bron dan in paragraaf 4, verschilt de indeling in sectoren enigszins. In die paragraaf wordt 'delfstoffen' tot de sector industrie gerekend en behoort de sector 'bank en verzekeringswezen, zakelijke diensten' tot de 'overige diensten'.

⁷ Helaas zijn er, zoals gezegd, geen vacaturestroomgegevens beschikbaar voor de gehele periode 1980-1990, waardoor het niet mogelijk is de UVV-ratio te vergelijken voor een recessie- en een economische bloeiperiode.

neerd als de som van de uitbreidings- en de vervangingsvraag. In tabel 3 wordt een beeld geschetst van de totale vraag naar nieuwkomers als aandeel in het totaal aantal vacatures. Zoals reeds is aangegeven, zijn er geen vacaturegegevens beschikbaar voor de gehele jaren '80, zodat de invloed van conjuncturele ontwikkelingen op de relevantie van het aantal vacatures voor het in kaart brengen van de arbeidsmarktpositie van nieuwkomers niet kan worden nagegaan.

Tabel 2: Aandeel van de netto werkgelegenheidsgroei in de totale vacaturestroom beschrijft (UVV) naar bedrijfssector, 1989-1990

Bedrijfssector	1989-'90
Landbouw	0,07
Industrie	0,32
Bouw	0,09
Openbare nutsbedrijven en delfstoffen	0,00
Handel, horeca en reparatiebedrijven	0,23
Transport, opslag en communicatie	0,26
Bank- en verzekeringswezen, zakelijke diensten	0,34
Kwartaire diensten (excl. openbaar bestuur, politie, defensie en onderwijs)	0,16
Totaal	0,24

Tabel 3: Aandeel van de baanopeningen voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt in de totale vacaturestroom (BOV) naar bedrijfssector, 1989-1990

Bedrijfssector	1989-'90
Landbouw	0,33
Industrie	0,48
Bouw	0,20
Openbare nutsbedrijven en delfstoffen	1,02
Handel, horeca en reparatiebedrijven	0,38
Transport, opslag en communicatie	0,49
Bank- en verzekeringswezen, zakelijke diensten	0,45
Kwartaire diensten (excl. openbaar bestuur, politie, defensie en onderwijs)	0,42
Totaal	0,42

De tabel laat zien dat ongeveer 20 tot 50% van het totale aantal vacatures betrekking heeft op de baanopeningen voor nieuwkomers als gevolg van werkgelegenheidsgroei en vervangingsvraag. De BOV-ratio is het laagst voor de sector bouw. Dit betekent dat in deze sector slechts een klein deel van de vacatures beschikbaar is voor nieuwkomers en er derhalve sprake is van een hoge baan-baanmobiliteit. Waarschijnlijk hangt dit samen met het relatief grote aantal kortlopende arbeidscontracten in de bouw en het seizoensgebonden werk in deze sector. Bovendien is, zoals gebleken is in paragraaf 3, de bouw een conjunctuurgevoelige bedrijfssector, hetgeen kan betekenen dat de werkenden in deze sector nogal eens te maken hebben met (korte) werkloosheidsperiodes. In de gegevens wordt een dergelijke overgang van werkgelegenheid naar werkloosheid en vice versa getypeerd als baan-baanmobiliteit.

In de bedrijfssectoren industrie en transport, opslag en communicatie is een relatief groot aantal vacatures beschikbaar voor de nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Dit betekent dat in deze sectoren weinig intra-sector-mobiliteit voorkomt. Meer in het algemeen blijkt de vraag naar nieuwkomers ten opzichte van het totale aantal vacatures het grootst in de dienstensectoren en juist relatief klein in de bedrijfstakken landbouw en industrie. Dit impliceert dat de intra-sector-mobiliteit in de landbouw en industrie duidelijk groter is dan in de dienstensectoren.

In de tabel valt verder op dat de BOV-ratio voor de sector openbare nutsbedrijven en delfstoffen groter is dan 1, hetgeen theoretisch gezien onmogelijk is. Hiervoor kunnen drie mogelijke verklaringen worden gegeven. In de eerste plaats is het aantal werkenden in deze sector vrij klein waardoor als gevolg van de afronding van de gegevens met betrekking tot het aantal vacatures, de indicatorwaarde niet geheel betrouwbaar is. In de tweede plaats kan, zoals reeds in paragraaf 2 is aangegeven, het totaal aantal vacatures in de vacature-enquête zijn onderschat. In de derde plaats kan er een vertekening zijn opgetreden doordat de perioden waarop de gegevens van enerzijds de uitbreidings- en de vervangingsvraag en anderzijds de vacatures betrekking hebben niet exact overeenkomen.

Verwacht mag worden dat de vervangingsvraag gedurende de jaren '80 een vrij stabiele component is geweest van de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt, aangezien de demografische opbouw van de beroepsbevolking vrij constant is gebleven en institutionele veranderingen (vervroegde pensioenering en de toegenomen participatie van vrouwen) elkaar enigszins hebben gecompenseerd. Berekeningen van de vervangingsvraag gedurende de jaren '80 bevestigen dit, ofschoon het relatieve belang van de vervangingsvraag verschilt per bedrijfstak. Gemiddeld gesproken is de vervangingsbehoefte ongeveer 3,5% per jaar. De sector landbouw, waarvoor de uitbrei-

dingsvraag relatief laag is, heeft te maken met een relatief hoge vervangingsvraag. Dit is waarschijnlijk het gevolg van de hoge gemiddelde leeftijd van de werknemers in deze sector, waardoor een vrij groot aantal arbeidskrachten met pensioen is gegaan.

De economische situatie is duidelijk van invloed op de samenstelling van de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Wanneer de werkgelegenheid stagneert of daalt, bestaat de vraag naar nieuwkomers uitsluitend uit vervangingsvraag. Bij een toename van de werkgelegenheid is de vraag naar nieuwkomers gelijk aan de som van de uitbreidings- en vervangingsvraag. De UVBO-ratio's die zijn gepresenteerd in tabel 4, geven per bedrijfssector het relatieve belang aan van de uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag in de totale vraag naar nieuwkomers.

Tabel 4: Aandeel van de netto werkgelegenheidsgroei in het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers (UVBO) naar bedrijfstak, 1981-1990

Bedrijfssector	1981-'85	1985-'88	1988-'90
Landbouw	0,00	0,45	0,22
Industrie	0,00	0,57	0,67
Bouw	0,00	0,20	0,43
Openbare nutsbedrijven en delfstoffen	0,00	0,60	0,00
Handel, horeca en reparatiebedrijven	0,00	0,74	0,62
Transport, opslag en communicatie	0,03	0,56	0,53
Bank- en verzekeringswezen, zakelijke diensten	0,60	0,85	0,75
Kwartaire diensten	0,50	0,87	0,38
Totaal	0,07	0,72	0,57

De tabel laat zien dat de vraag naar nieuwkomers gedurende de recessieperiode 1981-1985 als gevolg van een stagnerende groei van de werkgelegenheid voornamelijk bestaat uit vervangingsvraag. Desondanks is in deze periode in de sectoren bank- en verzekeringswezen en zakelijke diensten en overige diensten nog respectievelijk 60 en 50% van het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers toe te schrijven aan de uitbreidingsvraag. Opgemerkt moet worden dat deze werkgelegenheidsgroei een 'dubbel' effect heeft op de waarde van indicator. Omdat de werkgelegenheid in deze sectoren toeneemt, is de instroom van jongeren in deze sectoren relatief groot. Daardoor is de

gemiddelde leeftijd van de werkenden laag, wat weer leidt tot een relatief lage vervangingsvraag.⁸

De periode 1985-1988 wordt gekenmerkt door een sterke werkgelegenheids-groei in bijna alle bedrijfssectoren.⁹ Een uitzondering wordt gevormd door de sectoren landbouw en bouw. In het algemeen vormt de uitbreidingsvraag in deze periode een belangrijk aandeel van het aantal baanopeningen voor nieuwkomers. Toch bestaat nog ruim een kwart van het totale aantal baanopeningen voor nieuwkomers uit vervangingsvraag. Bovendien is het aandeel van de vervangingsvraag in de industriële sectoren ongeveer 40 tot 80% van de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In de landbouw is 45% van het aantal baanopeningen toe te schrijven aan de vervangingsvraag.

In de laatste jaren van het afgelopen decennium is de vervangingsvraag wederom een relatief belangrijke component van de totale vraag naar nieuwkomers. Dit geldt vooral voor de bedrijfssectoren landbouw en overige industrie, waar de vervangingsvraag respectievelijk 78% en 100% van het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers uitmaakt. In deze sectoren is de uitbreidingsvraag derhalve relatief onbelangrijk voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Daarentegen is de uitbreidingsvraag gemiddeld belangrijker in de dienstensectoren (met uitzondering van de overige diensten) en de industriële sectoren. Tabel 4 laat bovendien zien dat de vervangingsvraag in het algemeen een dempend effect heeft op de totale vraag naar nieuwkomers. Op basis daarvan kan worden geconcludeerd dat de werkgelegenheidsontwikkeling op zichzelf geen goede maatstaf vormt voor de schommelingen in het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers.

De UVBO-indicator kan ook worden berekend per beroepsklasse.¹⁰ De indicatorwaarden blijken laag voor de eerste helft van de jaren '80, hoog voor de periode 1985-1988, en eveneens hoog voor 1988-1990, maar lager dan voor de daaraan voorafgaande periode. Dit beeld komt overeen met de ontwikkeling, zoals die per bedrijfssector is waargenomen. De waarden van UVBO-ratio's voor de verschillende beroepsklassen zijn echter in het algemeen kleiner dan de waarden van deze indicator, verbijzonderd naar bedrijfssector. Zeer waarschijnlijk hangt dit samen met de verschillen in de

---

⁸ Waarschijnlijk is het netto effect van het intensieve inter-sectorale zoekgedrag van jongeren klein als gevolg van elkaar compenserende stromen, waardoor deze mobiliteitstromen niet de vervangingsbehoefte aan nieuwkomers vergroten.

⁹ De data waarmee deze periode is afgebakend zijn waarschijnlijk niet geheel consistent, omdat AKT cijfers van 1985 worden vergeleken met EBB cijfers van 1988.

¹⁰ Zie Van de Loo, Dekker en De Grip (1992) voor een beschrijving van de onderscheiden beroepsklassen.

aggregatieniveaus van sectoren en beroepen, waardoor er verschillen zijn in de omvang van de 'inter-categorie' mobiliteit.

Tabel 5 geeft een overzicht van de beroepsklassen waarvoor de uitbreidingsvraag een relatief groot aandeel heeft in de totale vraag naar nieuwkomers. De tabel laat zien dat werkgelegenheidsgroei relatief belangrijk is voor hoog geschoolde 'systeemanalysten, -programmeurs en -beheerders', en andere, hoog geschoolde, gespecialiseerde beroepen. Voor deze 'winnaars op de arbeidsmarkt' (zie De Grip en Dekker, 1993) is het aandeel van de vervangingsvraag in de totale vraag naar nieuwkomers beperkt. Daarnaast is het opvallend dat vier van de tien beroepsklassen met een relatief grote uitbreidingsvraag, beroepen in de economisch-administratieve richting zijn. Het is van belang om te realiseren dat groeisegmenten op de arbeidsmarkt doorgaans veel jongeren aantrekken, waardoor de vervangingsvraag in de nabije toekomst beperkt zal zijn. Hierdoor is de vraag naar nieuwkomers voor deze beroepen in de toekomst sterk afhankelijk van de uitbreidingsvraag.

Tabel 5: Aandeel van de netto werkgelegenheidsgroei in het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers (UVBO) naar beroepsgroep (10 hoogste ratio's), 1981-1990

Beroepsklasse	1981-'85	1985-'88	1988-90
Systeemanalisten, -programmeurs, en -beheerders	0,90	1,00	0,76
Leidinggevend administratief personeel	0,86	0,93	0,96
Leidinggevenden productie, bedrijfskundigen en directeuren	0,78	0,82	0,79
Hogere leidinggevenden verkoop, financiën e.d.	0,73	0,81	0,76
Gediplomeerde verpleegkundigen en verloskundigen	0,73	0,93	0,61
Advocaten, notarissen, rechters e.a.			
juridische deskundigen	0,78	0,87	0,44
Kinder-, gezins- en bejaardenverzorgenden	0,55	0,80	0,66
Beeldende en uitvoerende kunstenaars	0,27	0,95	0,78
Bèta-onderzoekers en technische vakspecialisten	0,31	0,96	0,70
Schoolhoofden e.a. onderwijskundigen	0,54	0,87	0,53
Totaal	0,06	0,68	0,46

De laagste UVBO-ratio's hebben betrekking op beroepen in de transportsector. Voor beroepen als 'matrozen e.a. scheepsdek- en machinekamerpersoneel, expeditie-medewerkers, vul- en inpak(machine)bedienden', 'scheepsofficieren, schippers, loodsen en walinspecteurs' bestaat het aantal baanopenin-

gen voor nieuwkomers in de periode 1981-1985 en 1988-1990 uitsluitend uit vervangingsvraag, terwijl de uitbreidingsvraag ook in de tussenliggende jaren slechts een beperkte rol speelt.

In de eerste helft van de jaren '80 hebben verschillende beroepen te maken gehad met een relatief grote werkgelegenheidsgroei, ondanks de in het algemeen in deze periode slechts geringe bijdrage van de uitbreidingsvraag aan de totale vraag naar nieuwkomers. Enkele voorbeelden van dergelijke groei-beroepen zijn 'hogere werktuigbouwkundigen', 'architecten, geodeten e.a. hogere bouwkundigen', en 'systeemanalisten, -programmeurs en -beheerders'. Voor de laatste twee beroepsklassen wordt de totale vraag naar nieuwkomers in de jaren 1985-1988 ook bijna uitsluitend gevormd door uitbreidingsvraag. Voor 'systeemanalisten, -programmeurs en -beheerders en 'leidinggevend administratief personeel' wordt de totale vraag naar nieuwkomers vrijwel volledig veroorzaakt door de werkgelegenheidsgroei. In de periode 1988-1990 is het relatieve belang van de vervangingsvraag licht toegenomen, hetgeen kan wijzen op een stagnatie van de enorme groei die deze beroepsgroep aan het begin van de jaren '80 heeft doorgemaakt. Tabel 6 geeft een overzicht van het aandeel van de uitbreidingsvraag in de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt, verbijzonderd naar opleidingsniveau.¹¹ Het relatieve belang van de uitbreidingsvraag naar opleidingsniveau lijkt overeen te komen met de hiervoor genoemde conclusies ten aanzien van de bedrijfssectoren en de beroepsklassen. Wel kan worden opgemerkt dat de UVBO-ratio's in het algemeen groter zijn dan het geval was bij de verbijzondering naar bedrijfssector en naar beroepsklasse. Dit is het gevolg van het ontbreken van een mobiliteitscomponent in de vervangingsvraag naar opleidingsniveau (zie paragraaf 1).

Tabel 6: Aandeel van de netto werkgelegenheidsgroei in het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers (UVBO) naar opleidingsniveau, 1981-1990

Opleidingsniveau	1981-'85	1985-'90
Basisonderwijs	0,00	0,00
MAVO, LBO	0,00	0,53
HAVO, VWO, MBO	0,70	0,75
HBO	0,89	0,80
WO	0,90	0,88
Totaal	0,13	0,68

¹¹ Helaas kan de periode 1985-1990 wegens het ontbreken van gegevens voor de tussenliggende jaren hier niet worden opgesplitst.

De tabel laat zien dat in de eerste helft van de jaren '80 het aandeel van werkgelegenheids groei in de totale vraag naar nieuwkomers hoger is naarmate het opleidingsniveau hoger is. Voor de 'drop-outs' van het voortgezet onderwijs (opleidingsniveau 'basisonderwijs') en degenen met een MAVO/LBO-opleiding is de indicator gelijk aan 0, terwijl voor de opleidingen op MBO-niveau 70% van het totaal aantal baanopeningen voortvloeit uit de werkgelegenheids groei. Voor het hoger onderwijs is dit zelfs ongeveer 90%. Dit duidt derhalve op een sterke relatie tussen een groei van de werkgelegenheid en de totale vraag naar nieuwkomers. Opvallend is verder dat voor de meeste opleidingsniveaus de ratio's tussen de twee periodes slechts weinig verschillen. De UVBO-ratio voor de ongeschoolden (alleen basisonderwijs) blijft nul, ook gedurende de algemene economische bloeiperiode. Daarentegen geldt voor het MBO, HBO en het WO dat het aandeel van de uitbreidingsvraag in het totaal aantal baanopeningen in de tweede helft van de jaren '80 op hetzelfde niveau blijft als in de eerste helft van dat decennium. Alleen de opleidingen op MAVO/LBO-niveau lijken sterk conjunctuurgevoelig, aangezien het aandeel uitbreidingsvraag stijgt van 0% naar ongeveer 50% van het totaal aantal voor nieuwkomers beschikbare vacatures gedurende de periode 1985-1990.

De tabel laat met andere woorden zien dat er in de jaren '80 geen netto werkgelegenheids groei voor ongeschoolden is geweest, ongeacht de ontwikkeling op de totale markt. Dit betekent dat de ongeschoolden in hun vraag volledig afhankelijk zijn van de vervangingsvraag. Voor hoger opgeleiden blijkt het tegenovergestelde te gelden. Het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers wordt vrijwel volledig veroorzaakt door de werkgelegenheids groei. Aangezien er in de afgelopen jaren veel jongeren met een hogere opleiding de arbeidsmarkt hebben betreden, zullen ook de hoger opgeleiden de komende jaren sterk afhankelijk zijn van de groei van de werkgelegenheid. Er is voor deze opleidingscategorieën nog nauwelijks sprake van een stabiliserend effect van de vervangingsvraag op het totaal aantal baanopeningen voor nieuwkomers.

5. Conclusies

In dit artikel is het totaal aantal vacatures dat zich op de arbeidsmarkt voordoet geanalyseerd vanuit de drie onderliggende componenten: (1) werkgelegenheids groei (uitbreidingsvraag), (2) vervangingsvraag en (3) baanbaanmobiliteit. Alleen de eerste twee componenten zijn per saldo van belang voor de nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In paragraaf 1 zijn enkele indicatoren gepresenteerd die direct of indirect de relatie weergeven tussen vacaturegegevens, werkgelegenheids groei en vervangingsvraag. Bovendien is

nagegaan in welke mate deze indicatoren worden beïnvloed door de conjuncturele ontwikkelingen. De meeste analyses die met behulp van de geconstrueerde indicatoren zijn verricht, hebben betrekking op bedrijfssectoren. Vanwege het ontbreken van de daarvoor benodigde gegevens is het niet mogelijk een volledige analyse uit te voeren per beroepsklasse en opleidingsniveau.

De vacatiegraad is een eenvoudige indicator voor het meten van fricties op de arbeidsmarkt. In het algemeen blijken werkgelegenheidsontwikkelingen echter een meer eenduidig beeld te geven van conjunctuurschommelingen dan vacaturegegevens dat doen. De tweede indicator die is geformuleerd relateert de netto groei van de werkgelegenheid aan de totale vacaturestroom. Het blijkt dat in de jaren 1989-1990 gemiddeld ongeveer 20% van alle vacatures het gevolg is van een werkgelegenheidsstijging. De derde in dit artikel geconstrueerde indicator geeft de relevantie van vacaturestatistieken voor de arbeidsmarktkansen van nieuwkomers aan. Gemiddeld is slechts 40% van het totale aantal vacatures beschikbaar voor nieuwe baanzoekers. Hieruit kan worden geconcludeerd dat vacaturecijfers geen adequate maatstaf zijn voor het in beeld brengen van de werkgelegenheidsperspectieven voor nieuwkomers. Bij de studie- en beroepskeuzevoorlichting en beleidsanalyses met betrekking tot de arbeidsmarktkansen van nieuwkomers dienen vacaturecijfers derhalve slechts een ondergeschikte rol te spelen. Ook voor het arbeidsvoorzieningsbeleid vormen de vacatures die voor werkzoekenden zonder baan en voor schoolverlaters beschikbaar komen in feite het ijkpunt voor het beleidsrelevante marktpotentieel.

De laatste indicator die in dit artikel is besproken, beschijft de onderlinge verhouding tussen de omvang van de uitbreidings- en de vervangingsvraag. De analyses zijn hierbij verbijzonderd naar bedrijfssector, beroepsklasse en opleidingsniveau. Duidelijk is dat een substantieel gedeelte van de totale vraag naar nieuwkomers toe te schrijven aan de vervangingsvraag. Vooral tijdens de recessie in de eerste helft van de jaren '80 is het totaal aantal baanopeningen vrijwel volledig het gevolg van de vervangingsvraag.

Zowel beleidsmakers als studie- en beroepskeuzeadviseurs richten zich nogal eens uitsluitend op de groeisegmenten van de arbeidsmarkt. Gezien de resultaten van dit onderzoek is dit onterecht. Verreweg het grootste deel van de vraag naar nieuwe arbeidskrachten vloeit voort uit de vervangingsbehoefte. Hierdoor wordt de vraag naar nieuwkomers meestal ook in belangrijke mate gestabiliseerd. Bovendien kan zo een geheel ander beeld van de totale toekomstige vraag ontstaan dan wanneer uitsluitend naar de werkgelegenheidsontwikkeling wordt gekeken. Dit zou bij arbeidsmarktanalyses vaker in ogenschouw moeten worden genomen.

Voor ongeschoolden is het totaal aantal baanopeningen in de jaren '80 volledig het gevolg van de vervangingsvraag. Hoewel deze vervangingsbehoefte, zoals gezegd een enigszins stabiliserend effect heeft op de baanopeningen voor laaggeschoolde nieuwkomers op de arbeidsmarkt, zal de krimpende werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt op den duur al deze vervangingsvraag doen opdrogen. Voor de hogere opleidingscategorieën is de totale vraag naar nieuwkomers vrijwel volledig toe te schrijven aan de uitbreidingsvraag. Hieruit kan worden afgeleid dat ook in de komende jaren de mogelijkheden voor hoger opgeleide nieuwkomers op de arbeidsmarkt voor hoger geschoolden in belangrijke mate afhankelijk zullen zijn van de groei van de werkgelegenheid. Omdat de gemiddelde leeftijd van de werkenden met een hoge opleidingsachtergrond relatief laag is, zal immers de vervangingsbehoefte in de eerstkomende jaren gering zijn. Gezien de relatief hoge instroom van diverse categorieën hoger opgeleide nieuwkomers op de arbeidsmarkt (zie ROA, 1993), is de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden, door het vooralsnog ontbreken van een vraagstabiliserende werking van de vervangingsbehoefte, de eerstkomende jaren zeer kwetsbaar voor een afremming van de werkgelegenheidsgroei c.q. een verzadiging van het substitutie- c.q. verdringingsproces van lager geschoolden door hoger opgeleiden.

Literatuur

- Allaart, P.C., W.C.M. Praat en J.P.M. Vosse, 1992, *Trendrapport vraag naar arbeid 1992*, OSA rapport nr. 16, Den Haag
- Bastelaer, A., J. Laan, 1994, 'The Job Vacancy Survey in the Netherlands', in: Muysken, J. (ed.), *Measurement and Analysis of Vacancies: An International Comparison*, Avebury, Aldershot, 13-31
- Blanchard, O.J., P. Diamond, 1990, 'The Cyclical Behavior of Gross Flows of U.S. Workers', *Brookings Papers on Economic Activity*, 85-155
- Blanchard, O.J., P. Diamond, 1992, 'The Flow Approach to Labor Markets', *American Economic Review*, 82, 354-359
- Borghans, L., 1992, 'The Productivity of Dutch Labour Market in Matching Unemployment and Vacancies: A Comment', *De Economist* 140(2), 258-266
- Broersma, L., *The Effect of Wage Restraint on Labour Market Flows*, Mimeo, Tinbergen Institute, Free University, Amsterdam
- Burgess, S.M., 1993, 'A Model of Competition Between Employed and Unemployed Job Searchers: An Application to the Unemployment Outflow in Britain', *Economic Journal*, 103, 1190-1204
- Grip, A. de, R. Dekker, 'Winnaars en verliezers op de arbeidsmarkt, 1985-1990', *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 9(3), 220-229

- Grip, A. de, E.J.T.A. Willems, 1992, *De vervangingsvraag naar beroeps-klasse tot 2000*, OSA werkdocument W96, Den Haag
- Klaver, T., A.H. Sprangers, 1990, 'De kwartaal vacature-enquête; methoden en uitkomsten', *Supplement bij de Sociaal-Economische Maandstatistiek*, 5, 18-24
- Leynse, F., 1990, 'Overheid en beroepsgerichte scholing', *Tijdschrift Politieke Economie*, 12(3), 114-132
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1991, *Rapportage arbeidsmarkt 1991*, Den Haag
- Organisation for Economic Cooperation and Development, 1992, *Employment Outlook 1992*, Paris
- Ours, J.C. van, 1987, 'Knelpunten in de vacaturevervulling', *Economisch Statistische Berichten*, 72(3629), 1012-1017
- Ours, J.C. van, 1989, 'Durations of Dutch Job Vacancies', *De Economist*, 137(3), 309-327
- Ours, J.C. van, 1991, 'The Efficiency of the Dutch Labour Market in Matching Unemployment and Vacancies', *De Economist* 139(3), 358-378
- Pilgram, K., 1994, *Hoe werven bedrijven 1993*, OAV/Onderzoek, rapport 94-01, Arbeidsvoorziening, Rijswijk
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, 1993, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 1998*, ROA-R-1993/10, Maastricht
- Silvestri, G., J. Lukaszewicz, 1991, 'Outlook: 1990-2005: Occupational Employment Projections', *Monthly Labor Review*, November 1991, 64-94
- Shryock, H.S., J.S. Siegel, 1980, *The Methods and Materials of Demography*, U.S. Bureau of the Census, U.S. Government Printing Office, Fourth Printing (rev.), Washington D.C.
- Willems, E.J.T.A., A. de Grip, 1993, 'Forecasting Replacement Demand by Occupation and Education', *International Journal of Forecasting* 9(2), 173-185